

Stjærfundet

Et gammelt fund i ny belysning

Af Birgit M. Rasmussen

1. Indledning

I 1898 modtog Aarhus Museum en træspand med bronzebeslag, en bronzeøse og et lerkar fra en gravhøj i Stjær vest for Århus. Fra samme høj indsendtes året efter yderligere et bronzefragment med forgyldt sølvblik og en sølvfingerring. I 1908 oplyser museets protokol om endnu et fund fra højen, denne gang bestående af en flad bronzeskål, en glasskål, et lerkar og en kam (1).

Ovennævnte genstande, der alle kan placeres i yngre romersk jernalder, udgør tilsammen det såkaldte Stjærfund. På trods af det righoldige udstyr er fundet kun sporadisk omtalt i den arkæologiske litteratur (2), og en samlet fundfremlæggelse har manglet.

2. Fundforhold

Skønt genstandene i Stjærfundet er indkommet til Aarhus Museum i tre omgange, har det hidtil været anset for et samlet fund; kun Broholm har stillet spørgsmålstegn ved, om genstandene stammer fra én og samme grav (3).

Af museets protokol for 1898 fremgår det, at træspanden (fig. 1-2), bronzeøsen (fig. 11) og lerkarret (fig. 10a-b) stammer fra en delvis ødelagt høj på husmand og murer Fogh Rasmussens ejendom i Stjær, Stjær mark og sogn, Framlev herred. Ved bortkørsel af den østlige del af højen fandtes 1,25 m øst for højens

midte og 45 cm over højens bund træspanden liggende på siden, hvori lerkarret og øst for spanden bronzeøsen. Selve højen, der oprindeligt var 2,20 m høj og 10 m i diameter, bestod af en stor stenkærne, hvorover fyld af større og mindre sten med jord imellem. Under bortgravningen af højen fandtes mange lerkar, der alle kasseredes, og i det sydøstlige hjørne skal der have stået en større krukke omsat i en cirkel af flere mindre lerkar.

Da genstandene er forholdsvis hele og velbevarede og ikke er ildmærkede, må de formodes at stamme fra en (eller flere) ødelagte jordfæstegrave. Til samme grav hører måske også et lille bronzefragment med forgyldt sølvblik (fig. 12) og en sølvfingerring (fig. 13), som Fogh Rasmussen først overgav til museet året efter (1899) med oplysning om, at de havde ligget tæt ved de tidligere fundne sager.

Det tredje fund fra højen i Stjær, indkommet i 1908, omtales i protokollen som »et samlet Fund fra Høj paa Husmand, Murer Fogh Rasmussens Ejendom Matr. Nr. 6 i, Stjær Mark og Sogn, bestaaende af: 1 flad Bronzeskaal, 25 cm i Diameter, heri stod 1 Lerkar og i dette atter 1 Glasskaal og en Bronzekam«.

Disse genstande er formentlig fremkommet ved fornyet gravning i højen og stammer i lighed med de første fund øjensynlig fra en jordfæstegrav, da de heller ikke har været udsat for ildpåvirkning.

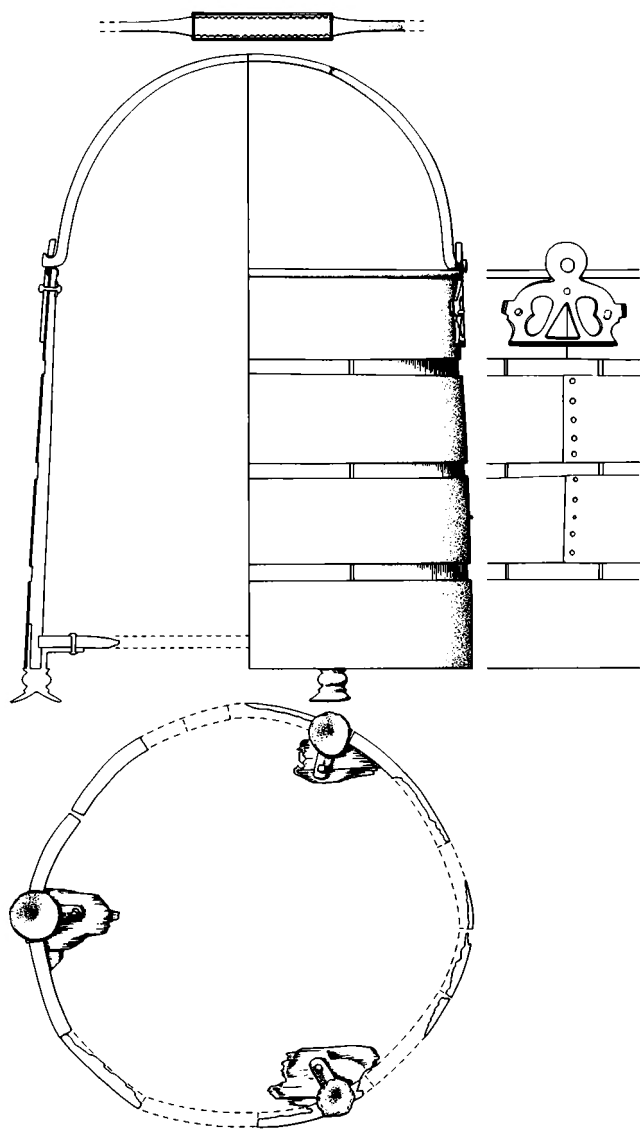

Fig. 1. Træspand med bronzebeslag 5113 a. Tegning: Orla Svendsen.
Mål: ca. 1:5.

Fig. 2a. Træspand med bronzebeslag 5113 a. Foto: P. Dehlholm.

Ifølge de sparsomme og ikke helt entydige fundoplysninger ser det ud til, at »Stjærfundet« skal fordeles på mindst to grave, hvor den ene grav indeholdt træspanden (fig. 1-2), hankeskålen (fig. 10a-b), bronzeøsen (fig. 11), bronzefragmentet (fig. 12) og sølvfingereringen (fig. 13). Til en anden grav henføres det angiveligt samlede fund fra 1908, der udgøres af bronzefadet (fig. 14), hankekarret (fig. 15a-b), glasbægeret (fig. 16 a-b) og benkammen (fig. 17). Det kan imidlertid ikke udelukkes, at der kan være sket indblandinger fra andre grave, idet de mange lerkar, som skal være fremkommet ved bortgravning af højens østlige del, må formodes at hidrøre fra ødelagte brand- eller jordfæstegrave i højkappen eller højfoden (4).

Fig. 2b. Hankeattache på træspanden 5113 a. Foto: P. Dehlholm.

For en vurdering af, om Stjærfundet kan anses for et samlet fund, eller om det skal fordeles på flere grave, er det i første række vigtigt at se på de enkelte genstandes datering.

3. Oldsagerne. Beskrivelse og datering

Træspand med bronzebeslag 5113a (fig. 1-2)

Spanden består af 12 træstaver (eg?) (5) bevaret i større eller mindre udstrækning, holdt sammen af fire

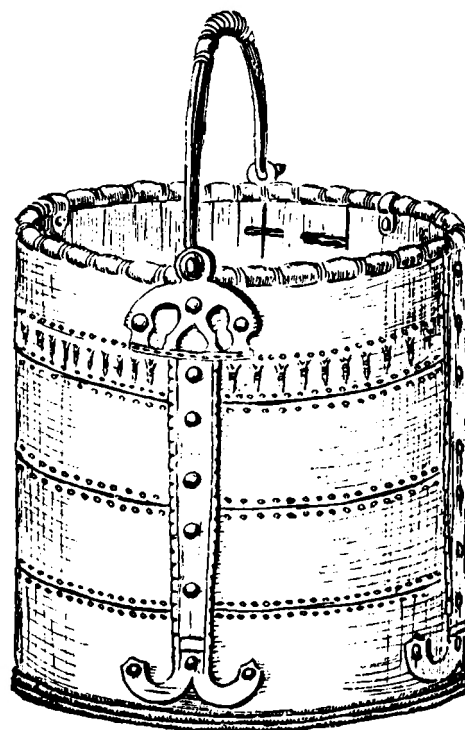

Fig. 3. Træspand fra Szeląg, Polen. Efter Zeman 1956, p. 91. Mål: ca. 1:4.

bronzebånd, hvoraf de tre øverste er forholdsvis velbevarede, medens det nederste er sat sammen af mange små stykker. Der mangler en enkelt af træstaverne, således at der oprindeligt har været 13. Spanden er incl. fødder 30 cm høj. Mundingsdiameteren er 28 cm og bunddiameteren 28-30,8 cm. De fire bronzebånd, der holder staverne sammen, er 5 cm brede, og samlingernes overlapning er lige under hankeattachen i den ene side. Randen omfattes af et U-formet bronze-

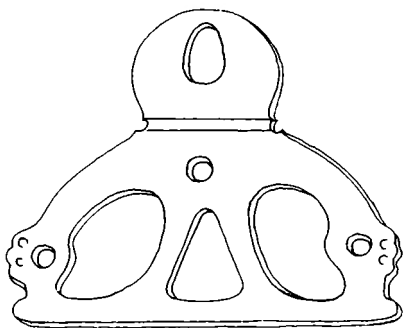

Fig. 4. Attache til træspand fra Kleinbeeren, Tyskland. Omtegnet efter Märkisches Heimatbuch 1935, p. 209. Tegning: Poul Kaisen. Uden mål.

Fig. 5a. Træspand fra Sigersted, Sjælland. Foto: Nationalmuseets billedarkiv. Mål: ca. 1:4.

beslag. Spanden står på tre profilerede bronzefødder udvidet ved standfladen. Den trinde bronzehank udvider sig midtpå i et rektangulært parti med indstemplede halvbuer langs sidekanterne. Hanken har i begge sider krogformede afslutninger, der bevæger sig i en pladeformet øsken, som nedadtil ender i 8,3 cm brede gennembrudte plader i form af to profilsete antitetiske hestehoveder, hvorunder to furer. Hestehovederne er meget lidt detaljerede. Øjnene markeres af to

Fig. 5b. Attache på træspand fra Sigersted, Sjælland. Foto: Nationalmuseets billedarkiv.

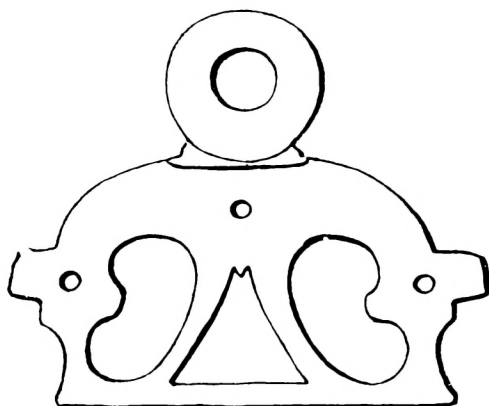

Fig. 6. Attache til træspand fra Skåra, Norge. Efter Årsberetning 1897, p. 68. 1:2.

Fig. 7a. Træspand fra Reien, Norge. Foto: Ove Holst, Universitetets Oldsaksamling Oslo.

bronzenitter, hvormed attachen er fastgjort, og manken er karakteriseret ved vinklede indfuringer.

Træspande med bronzebeslag er almindelige i rigt udstyrede grave fra yngre romertid og germansk jernalder (6). Spanden fra Stjør adskiller sig fra hovedparten af de kendte træspande ved at have hankeattachen i form af antitetiske hestehoveder, hvorved den kan henføres til Zeman's gruppe 4, der omfatter træspande med hankeattachen i gennembrudt arbejde (7). En bedre betegnelse for denne gruppe er dog, som foreslået af Raddatz (8), træspande med dyrehovedattachen, idet gruppen kun omfatter attachen i form af to profilsete dyrehoveder med en øskenplade i forlængelse af nakken.

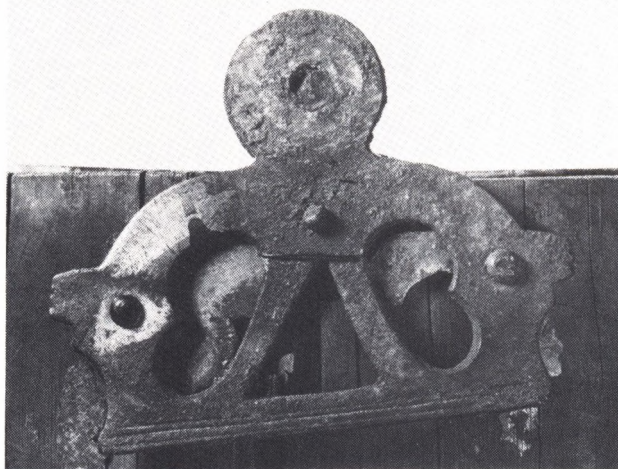
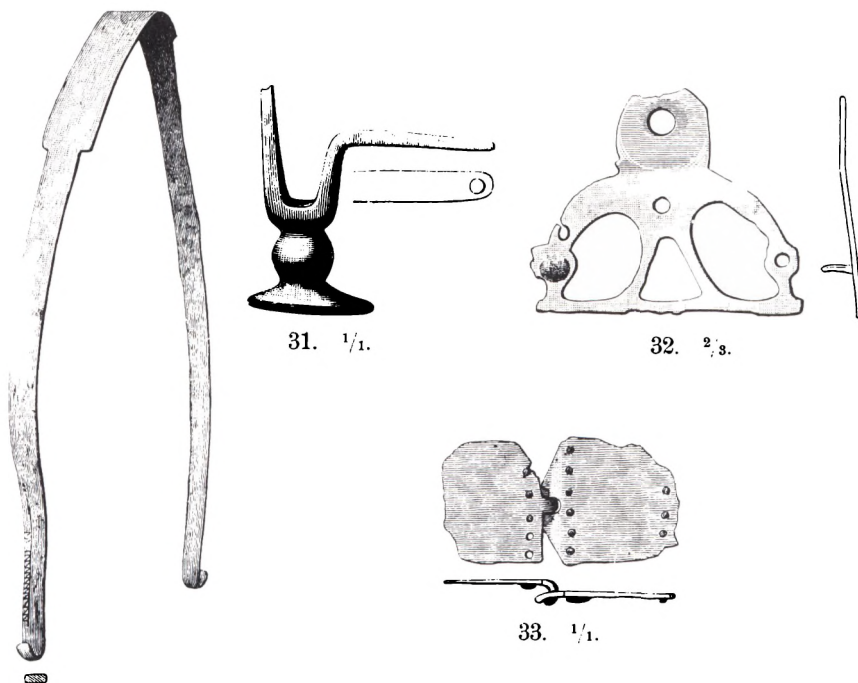

Fig. 7b. Attache på træspand fra Reien, Norge. Foto: Ove Holst, Universitetets Oldsaksamling Oslo.

Det er en meget fåtallig gruppe, og Zeman anfører kun et enkelt fund fra Szeląg (Schilling) (fig. 3) i Posen med attachen i form af antitetiske hestehoveder i lighed med dem fra Stjør (9). Hertil kan føjes yderli-

Fig. 8. Beslag til træspand fra Tibble, Sverige. Efter Salin 1896, p. 35.

gere fire fund: Kleinbeeren (Kr. Teltow, Tyskland) (fig. 4), Sigersted (Sjælland, Danmark) (fig. 5a-b), Skåra (Vestfold, Norge) (fig. 6), Reien (Opland, Norge) (fig. 7a-b), og Tibble (Uppland, Sverige) (fig. 8) (jfr. fundlisten).

Til trods for den spredte udbredelse (fig. 9) er attacherne på de fem spande forbavsende ens. Størst overensstemmelse er der mellem spandene fra Stjær (fig. 1-2) og Sigersted (fig. 5) med hensyn til dimensioner, hankeudformning og de profilerede bronzefødder. Eneste forskel er, at spanden fra Sigersted holdes sammen af fem bronzebånd, medens der kun er fire på Stjærspanden. Hertil slutter sig spanden fra Tibble (fig. 8), der ligesom de to danske spande har været forsynet med tre bronzefødder og samme type hank blot uden ind-

stemplede cirkler på selve håndtaget. Af lignende udformning var formodentlig spanden fra Skåra (fig. 6), hvoraf dog kun er bevaret tre bronzefødder og de to attacher. Spanden fra Reien synes ikke at have haft fødder, og rester af hanken i den ene attache viser, at denne har været af jern (10). Herfra adskiller sig spanden fra Szeląg (fig. 3) ved at være forstærket med fire lodrette bronzebånd, og ved at det øverste vandrette bronzebånd er udsmykket med blomsterlignende opdrevne figurer, samt ved ikke at have fødder.

Datering af træspande med hestehovedattacher

Til slutningen af yngre romertid hører Sigerstedgraven ud fra kombinationen med to facetslebne glasbægre som Eggers type 221 og 223, der af Stig Jensen

opfattes som en ledetype for C3 (11). Spanden fra Szeląg placerer Heiligendorf i C2 dog uden angivelse af dateringsgrundlaget (12). Til slutningen af 4. årh.e.Kr. dateres formodentlig også fundet fra Reien (13). Tibblefundet indeholder bl.a. sværdskebebeslag med stempelornamentik i Sösdalastil (14), hvilket placerer det i slutningen af 4. eller begyndelsen af 5. årh.e.Kr. Spanden fra Skåra fandtes sammen med en korsformet fibula fra tidlig 5. årh.e.Kr., men fundomstændighederne er ikke helt entydige (15).

Væsentlig for dateringen af den her behandlede gruppe af træspande er anvendelsen af det profilsete hestehoved, hvis oprindelse og datering imidlertid er problematisk. Senest har U. Lund Hansen i forbindelse med en analyse af Sösdalastilen gjort rede herfor (16).

Det profilsete hestehoved er vidt udbredt langs grænserne af det senromerske rige og i romersk influerede områder af det frie Germanien, hvor det findes på mange forskellige genstande, bl.a. bæltegarniturer og benkamme. De tidligste fund med profilset hestehoved dateres til midten af 4. årh.e.Kr. (17). I Skandinavien træffes det profilsete hestehoved i Sösdalafundet (18) samt på æskebeslag og hesteformede fibler fra Gotland (19).

Det profilsete hestehoved er forbavsende ensartet overalt i de europæiske fund. Den meget enkle og stiliserede form uden stempelornamentik, som er typisk for hestehovedattacherne genfindes på benkamme fra Sydvest- og Nordvesttyskland til udsmykning enten af grebet eller etuiet. Kamtypen dateres ifølge Thomas til sent 4. og tidligt 5. årh.e.Kr. (20). Størst lighed er der imidlertid til en gruppe skiveformede remendebeslag fra Syd- og Vesttyskland, som afsluttes med to profilsete hestehoveder i nøjagtig samme komposition og udformning som hestehovedattacherne på træ-

spandene (21), og som dateres fra sidste halvdel af 4. årh. og ind i 5. årh.e.Kr. (22). Udbredelsesmønsteret og den nære tilknytning til provincialromerske genstande tyder således på, at oprindelsen til det profilsete hestehoved skal søges i de provincialromerske områder (23).

På baggrund af de europæiske dateringer af det profilsete hestehoved kan træspandene med hestehoved-

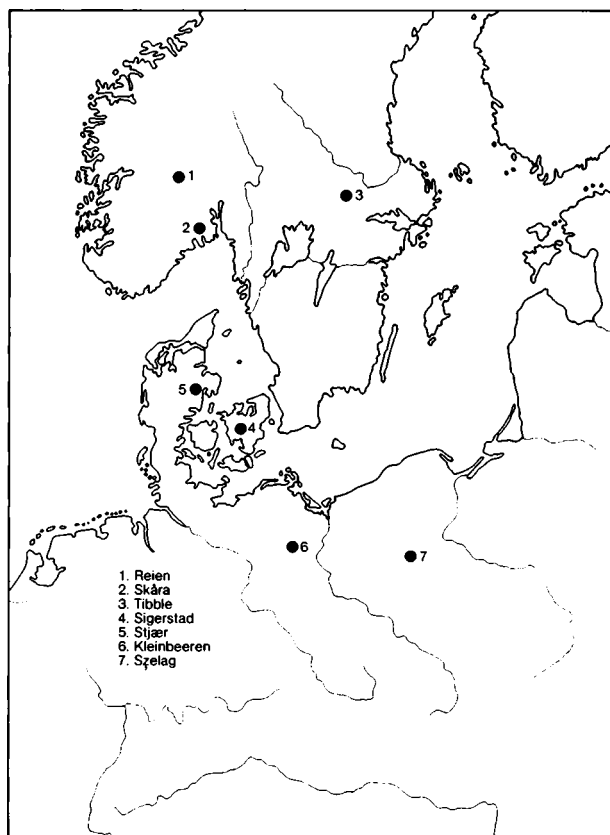

Fig. 9. Kort der viser udbredelsen af træspandene med hestehovedattacher, jfr. fundlisten.

attacher tidligst dateres fra slutningen af 4. årh. og ind i 5. årh.e.Kr., hvilket er i god overensstemmelse med de dateringer, der er opnået ud fra de genstande, de er fundet sammen med. Dog synes Heiligendorfs datering af spanden fra Szalag at være for tidlig (24).

Træspandene med bronzebeslag anses almindeligvis for at være lokalt fremstillede i det frie Germanien. Forekomsten af ensartede beslag over meget store områder kunne dog tyde på, at der har eksisteret visse produktionscentre. Dette gælder især for spandene med hestehovedattacher, idet det er vanskeligt at forestille sig, at de meget ens beslag er fremstillet så mange forskellige steder, som udbredelsen indikerer (fig. 9). Med så få og spredte fund er det ganske vist ikke muligt at pege på et bestemt oprindelsessted. At de skulle være fremstillet i Skandinavien kan udelukkes af kronologiske årsager. Dog tyder attachernes nære forbindelse til hestehoveder på benkamme og remendebeslag på, at spandene – eller måske kun bronzebeslagene – er fremstillet i et område af det frie Germanien, hvor det profilsete hestehoved tidligt var et almindeligt anvendt element i udsmykning af brugsgenstande og smykker. Som et muligt oprindelsessted kommer Rhinområdet, Belgien og Westfalen i betragtning, ikke blot på grund af den her udbredte forekomst af remendebeslag og kamme med to antitetiske hestehoveder, men også fordi der i områdets frankiske grave er fundet træspande med støbte gennembrudte beslag i form af profilsete antitetiske hestehoveder (25).

På trods af den geografiske og kronologiske afstand kan de frankiske spande med hestehovedattacher muligvis ses som en videreudvikling af den her behandlede spandtype, der kunne tænkes at være import fra Sydvest- eller Nordvesttyskland. At der ikke er fundet senromerske træspande i området, kan skyldes, at de i den periode ikke fandt anvendelse som gravgods.

Hankeskål (5113 b) (fig. 10)

Halvkugleformet skål, 9,9 cm høj, med lige afskåret rand. Diameteren ved munden er 19,8 cm og ved bunden 6,0 cm. Lidt under randen er der i den ene side en lodret, båndformet hank med to furer på oversiden. Ca. 1,5 cm under randen ses et omløbende bånd af tre smalle furer, hvorunder to lidt bredere furer, der på begge sider af hanken begrænses af rosetter. Ornamentbåndet afsluttes med et vinkelbånd udfyldt af henholdsvis skråskravering og runde fordybninger.

Lave hankeskåle er almindelige i jyske gravfund gennem hele yngre romertid (26). I Højvang grav 2 er en hankeskål af form som skålen fra Stjær, men med en enkel vandret fureornamentik, fundet sammen med et hankekar fra den tidligere del af yngre romertid (3. årh.), medens samme form i Højvang grav 1 var kombineret med en vase med høj cylindrisk hals karakteristisk for den senere del af perioden (4. årh.) (27).

Det ser dog ud til, at skåle med en mere lodret karvæg er senere end formen med buet udadskrånende karside som hankeskålene fra Højvang og Stjær (28). Heller ikke ornamentikken tillader en nærmere datering, idet vinkelbånd, vandrette furer og rosetter anvendes gennem hele yngre romertid.

Bronzeøse (5113 c) (fig. 11)

Øsen er velbevaret, dog mangler forbindelsen mellem karvæg og bund delvis. Højden er 9,8 cm. Diameteren ved munden er 18,5 cm og ved bunden 21,2 cm. Håndtaget er 23,5 cm langt. Siderne skråner udad mod bunden, der er udpræget konveks. På den udvendige side af karvæggen ses ca. 2 cm under randen to parallelle, tynde furer, og under bunden er der fem dobbelte, koncentriske kredse omkring et centrumpunkt.

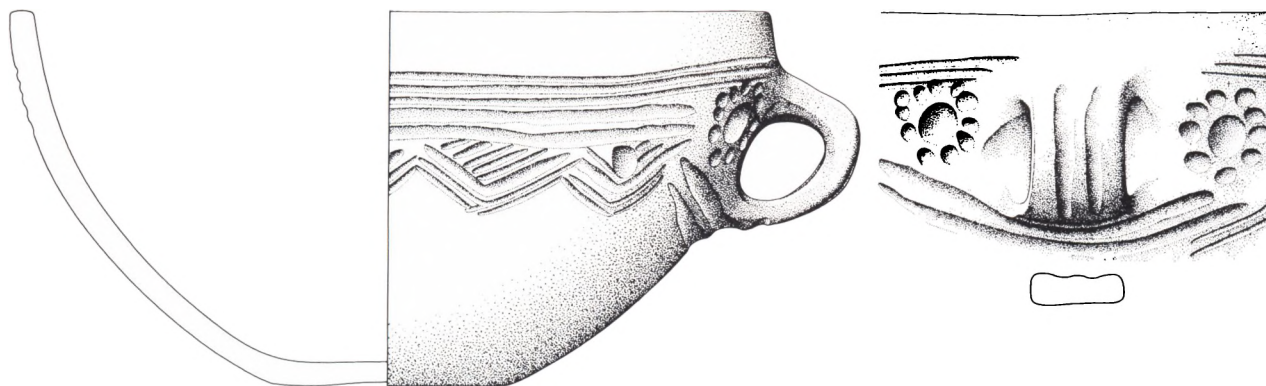

Fig. 10a. Hankskål 5113 b. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:2.

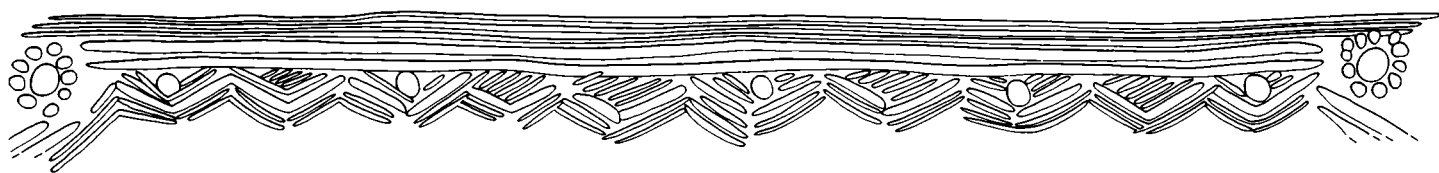

Fig. 10b. Hankskål 5113 b, ornamentbånd udfoldet. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:2.

Øsen svarer til Eggers type 161, men adskiller sig ved sin størrelse, de udadskrånende sider og den konvekse bund fra hovedparten af typen. Ifølge I. Lindebergs undersøgelser fremgår det, at de fleste øse/si sæt af type 161 har en totallængde på 20-30 cm, en gennemsnitlig diameter på ca. 10 cm og en gennemsnitlig højde på 4-5 cm (29). I grave fra 2. halvdel af 3. årh. e.Kr. træffes nogle større eksemplarer med en længde på 26-27 cm med cylindrisk bækken og skrå sider. Endvidere kendes en del meget store kar, bl.a. fra Nordrup grav J (30) og Himlingeøje grav 2 1949 (31). Karakteristisk for de sene øse/si sæt er også de mod bunden udadskrånende sider og den konvekse bund,

hvorved de kan minde lidt om bundpartiet af en Vestlandskedel.

Øse/si sæt som Eggers type 161 hører til de oftest forekommende bronzekar i grave fra yngre romertid. Hovedparten af dem kan placeres i en tidlig del af yngre romertid, men de træffes også i grave fra omkring 300 e.Kr. (32). Langt størstedelen (4/5) af den samlede bestand af typen i det frie germanske område stammer fra danske fund, og de fordeler sig med 37 fund fra Sjælland (33), fem fra Fyn og fem fra Jylland (34). De sjællandske fund placerer U. Lund Hansen i sin fase 1-3 (35), der svarer til Eggers C1-2. Det tidligste fund med type 161 er den fynske Møllegårds-

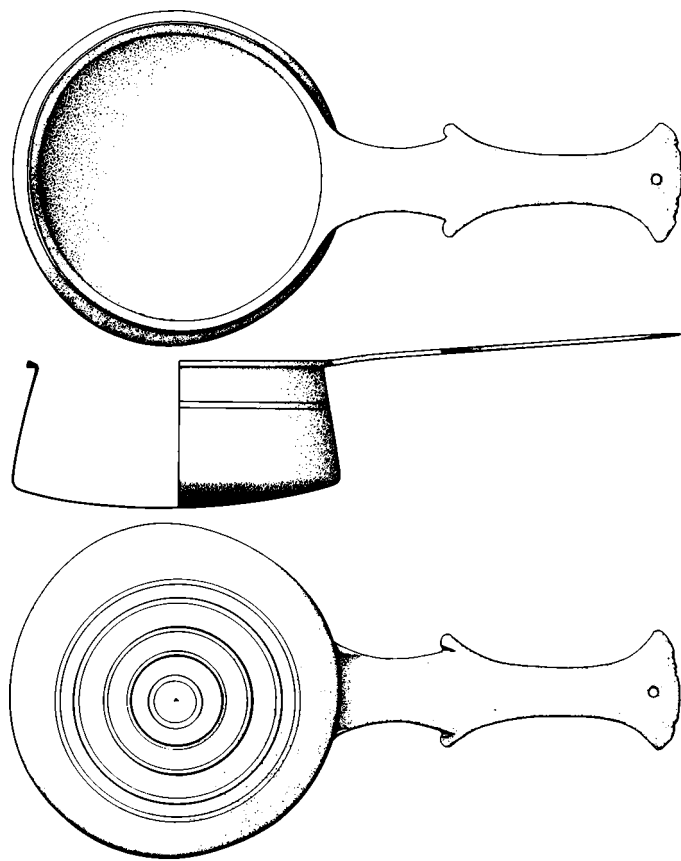

Fig. 11. Bronzeøse 5113 c. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:5.

marken grav 1109, der med tre fibler A. 92 dateres til slutningen af 2. årh. e.Kr. (36). Til de senest daterbare af de danske fund med type 161 hører gravene fra Eskildstrup og Hågerup fra omkring 300 e.Kr. (37).

I Sverige findes de fleste eksemplarer af typen på Gotland, hvor de sædvanligvis hører hjemme i 3. årh. e.Kr., men fortsætter her formodentlig ind i 4. årh. e.Kr. (38).

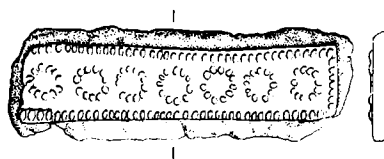

Fig. 12. Bronzefragment med forgyldt sølvpresseblik 5141 a. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:1.

I det øvrige frie Germanien er typen først og fremmest fundet i rigere grave i Mecklenburg, det nordlige Polen, Sachsen, Thüringen og Rhinområdet med en datering fra 2. halvdel af 3. årh. e.Kr. til omkring 300 e.Kr. Senest daterbare grave med Eggers 161 er Leuna grav 2/1917, der ved en løgknopfibula af Kellers type 1 hører hjemme i tidsrummet 290-320 e.Kr. (39).

Ved det store format, de skrånende sider og den konvekse bund hører øsen fra Stjær til blandt de typologisk sene eksemplarer af typen, hvorfor den næppe skal placeres tidligere end slutningen af 3. årh. e.Kr. og muligvis senere.

Bronzefragment med forgyldt sølvpresseblik (5141 a) (fig. 12)
Det 4,5 cm lange og 1,4 cm brede bronzefragment har en belægning af forgyldt sølvblik, der langs kanterne er prydet med en falsk perlesnor, som indrammer syv små kredsformede figurer, ligeledes i falsk perlesnor.

Fragmentet har muligvis hørt til en rosetfibula (A. 217?) (40), hvor det i givet fald må have fungeret som forplade til spiralen. En anden mulighed kan være beslag til sværd- eller knivskede eller et bælte, som det f.eks. ses i Avaldnes- og Sætrangfundene (41). Herimod taler dog de manglende nitter i fragmentet fra Stjær.

Et bronzefragment med en lignende belægning af

sølvpresseblik er bevaret i Næsbjerg grav A, Ribe amt (42), men her tyder fragmentets bredde (største bredde ca. 2,5 cm) og de to isiddende nitter snarest på en oprindelig anvendelse som beslag på sværdskele eller bælte.

Sølvfingerring (5141b) (fig. 13)

Ringen er 0,3 cm bred, har båndformet tværsnit og en indvendig diameter på ca. 2 cm. Parallelt med begge yderkanter er der en fint indridset fure.

Med den langsgående fure parallelt med sidekanterne synes fingerringen fra Stjær nærmest at høre hjemme i Ch. Beckmanns gruppe II, Form 8 b-c (43).

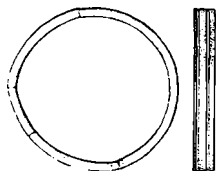

Fig. 13. Sølvfingerring 5141 b. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:1.

Beckmann har ikke selv typebestemt ringen fra Stjær, skønt den er medtaget i hendes katalog (44). Det kan enten skyldes, at de langsgående furer ikke er så udprægede og regelmæssige som på Beckmanns typeeksempler (45), eller også at hun ikke har haft lejlighed til at se ringen.

Ifølge Beckmann tilhører hendes Form 8 yngre romertid og fortrinsvis periodens senere del (46). Størst lighed har ringen fra Stjær med to sølvfingerringe fra Foss i Norge, der er fibuladateret til omkring 300 e.Kr. (47). En nær parallel er en ring fra Gotland fra periode V:1 (48).

Bronzefad (5655 a) (fig. 14)

Stærkt fragmenteret bronzefad med lodrette sider. Bevaret er randen med en diameter på 25 cm med dele af karvæggen samt midterpartiet af bunden. På inder- og yderside af karvæggen ses to sæt dobbelt inddrejede

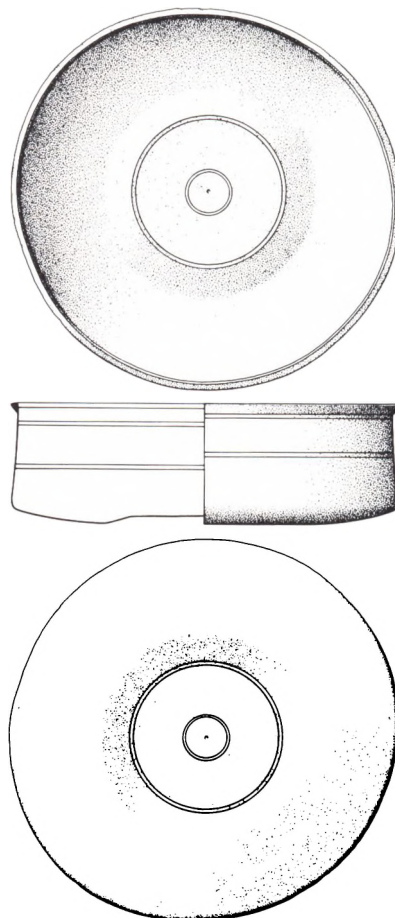

Fig. 14. Bronzefad 5655 a (rekonstrueret). Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:5.

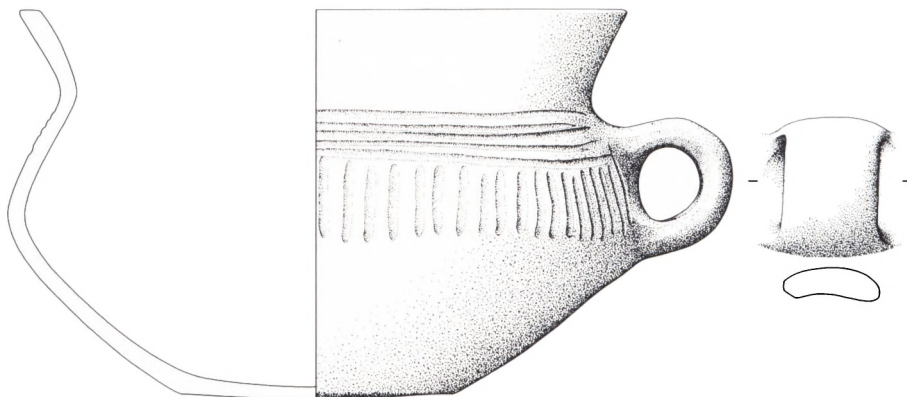

Fig. 15a. Hankekar 5655 b. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:2.

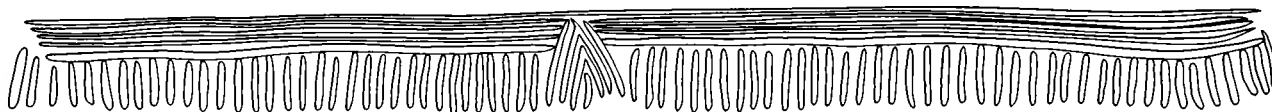

Fig. 15b. Hankekar 5655 b, ornamentbånd udfoldet. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:3.

linjer, og på den bevarede del af bunden er der koncentriske linjer omkring et centrumspunkt. Den oprindelige bunddiameter har været ca. 25 cm og højden 6,6 cm.

Fadet fra Stjør tilhører Eggers type 82, som omfatter de sene bronzefade med lige sider uden hank. Det er en talrig og vidt udbredt form (49), som blot dateres til yngre romertid eller Eggers C2 (50).

Hankekar (5655 b) (fig. 15a-b)

Dobbeltkonisk, 10,3 cm højt hankekar med en mundingdiameter på 15,9 cm og en bunddiameter på 7,1 cm. Umiddelbart under den tragtformede, ca. 2,5 cm høje hals er der en båndformet hank samt et omløbende ornamentbånd bestående af fem furer, som opdeles

i to næsten lige store dele ved en tredobbelt, vinkelstillet fure.

Den lave, tragtformede hals og hankens placering lige under halsknækket er karakteristisk for hankekar fra den tidligere del af yngre romertid (51). Nærmeste parallel til hankekarret fra Stjør stammer fra Næsbjerg grav A i Ribe amt (52) fundet sammen med fire fibler af A. gruppe VII, serie 3, som placerer graven inden for rammerne af C1b og C2.

Glasbæger (5655 c) (fig. 16a-b)

Glasbæger af tyndt, farveløst til svagt grønligt glas. Let fortykket udadbøjjet rand, indtrukket underdel med konkav standflade. Bægeret er 9 cm højt med en mundingdiameter på 11,2 cm og en bunddiameter på

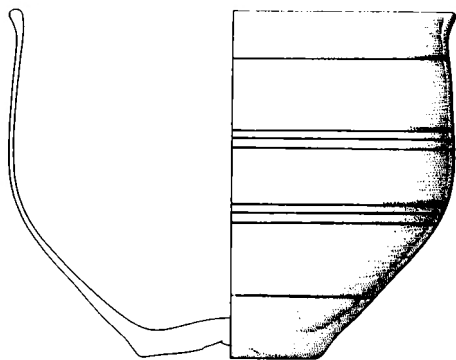

Fig. 16a. Glasbæger 5655 c. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:2.

Fig. 16b. Glasbæger 5655 c. Foto: P. Dehlholm.

4,7 cm. Ca. 1,3 cm fra randen prydes glasset af en fint indsleben, omløbende linje. Midt på bugen er der to grupper af tre indslebne linjer med et mellemrum på 1,4 cm, og 1,6 cm over bunden ses endnu en indsleben linje.

I Eggers katalog fra 1951 er glasbægeret fra Stjør anført som eneste eksempel på type 211 (53). Heller ikke Ekholm kender nogen direkte paralleller til bægeret fra Stjør (54). Han anser det for at være af vesteuropæisk oprindelse, sandsynligvis fremstillet i Gallien, og er mest tilbøjelig til at sidestille det med form 75 hos Morin-Jean (55).

I et appendiks til Eggers 1955 anfører Fremersdorf som kommentar til Eggers type 211-213, at disse typer findes i Köln i varianter (56), og i hans katalog over glasfund fra Köln ses på Taf. 47 et bæger, der i form og dimensioner ligner bægeret fra Stjør (57). Bægeret fra Köln adskiller sig dog fra Stjør-bægeret ved, udover de vandrette indslebne linjer, at mellemrummene er udfyldt med tynde, lodrette ovaler og bredere liggende ovaler. Også fra Trier haves udekorede bægre og bægre med enkel linjedekoration, der minder om bægeret fra Stjør (58).

Bægeret fra Stjør er nært beslægtet med gruppen af halvkugleformede skåle, som af Isings er samlet under hans form 96 (59), hvoraf de tidligste eksemplarer optræder i Köln i 2. halvdel af 3. årh. e.Kr. Formen er især karakteristisk for 4. årh. e.Kr., og den meget enkle form kan udmærket være fremstillet såvel i Gallien som i Rhinområdet.

Så længe der ikke kendes nogen sikker parallel til Stjør-bægeret, kan det ikke dateres nærmere end slutningen af 3. samt 4. årh. e.Kr. En datering, der gælder for gruppen af halvkugleformede skåle som helhed (60). For Morin-Jean form 75 foreligger en møntdatering til slutningen af 4. årh. e.Kr. (61).

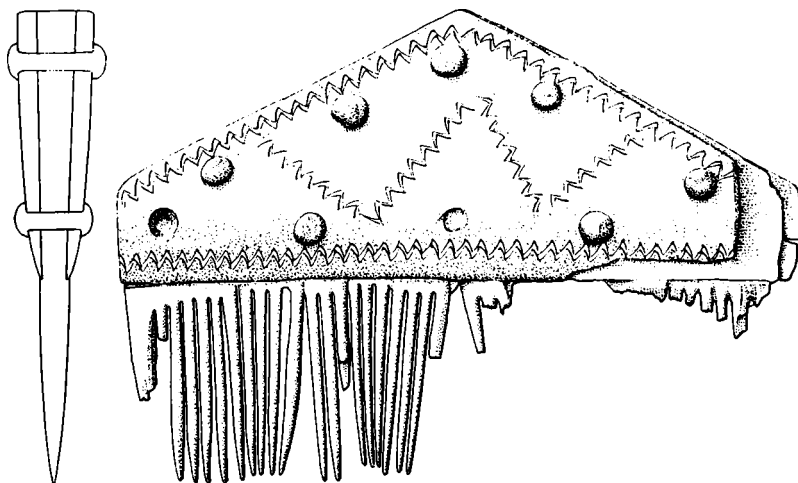

Fig. 17. Trelagskam 5655 d. Tegning: Orla Svendsen. Mål: 1:1.

Benkam (5655 d) (fig. 17)

Trelagskam med trekantet overdel sammenholdt af ni (oprindelig ti) jernnitter. Den er 9 cm lang og 6 cm høj. Dækpladerne er langs kanterne ornamenteret med bånd af tremolérstik. På den ene side ses en vinkelrække af tremolérstik mellem nitterne, medens der på den anden side, hvor overfladen er ret ødelagt, kun er svage spor af tremolérstik. De yderste tænder i hver side er lidt kortere end de øvrige.

Kammen fra Stjær karakteriseres af den trekantede overdel og ved, at tænderne er kortere ved enderne. En meget lignende kam er fundet i Heiligenhafen grav 2, Kr. Oldenburg, der kun afviger fra Stjær-kammen ved de lidt større dimensioner, og ved at det vinkelformede bånd mellem nitterne er erstattet af to figurer af

koncentriske cirkelslag. Kammen fra Heiligenhafen fandtes sammen med en fibula A. gruppe VI, serie 2, som placerer den i C2 (62).

På Fyn træffes en sammentrængt form af varianten med trekantet overdel både i Albrechtsens periode I og II, og er i Sanderumgård-graven kombineret med en trelagskam med halvrund overdel (63). På Slusegårdsgrovpladsen, Bornholm, har de spidsbuede og trekantede former deres tyngdepunkt i fase 5 og 6 (C1b-C2) (64).

De forskellige varianter af trelagskammene har så lang levetid, at de vanskeligt kan benyttes til finere datering. Dog anses formen med trekantet overdel generelt for at begynde lidt senere end formen med halvrund overdel (65).

4. Sammenfattende datering

Fundet fra 1898

Dateringen af genstande med profilset hestehoved viser, at træspanden tidligst kan være fremstillet engang i sidste halvdel af 4. årh. og senest i begyndelsen af 5. årh. e.Kr., hvilket passer udmærket med dateringen af spanden fra Tibble, der som den eneste af de her behandlede træspande, stammer fra et sikkert sluttet fund. Hankskålen kan ikke dateres nærmere end 3.-4. årh. e.Kr., men da den ikke virker udpræget sen, skal den næppe placeres senere end slutningen af 3. årh. eller måske i begyndelsen af 4. årh. e.Kr. Den gennemgående datering af øse/si sæt af Eggers type 161 er 3. årh. e.Kr., men da øsen fra Stjær hører til de typologisk sene former, er det rimeligt at placere den i slutningen af 3. årh. eller i begyndelsen af 4. årh. e.Kr., sådan som gotlandske fund giver mulighed for.

Ifølge de opnåede dateringer må træspanden være noget yngre (vel ca. 50 år) end øsen og hankskålen, selv om finderen har angivet, at de skulle være fundet sammen, og at lerkarret endda stod i træspanden. Det kan heller ikke helt afvises, at genstandene kan høre til samme grav, men så skal øsen have været et gammelt stykke og spanden næsten ny, da de kom i jorden sammen. Hankskålen kan måske blive afgørende for en vurdering af, om fundet er samlet eller ikke, men med de få publicerede jyske gravfund fra yngre romertid, har det ikke været muligt at opnå en mere præcis datering end midten af yngre romertid.

Fundet fra 1899

Sølvfingerringen skal formodentlig placeres i den senere del af yngre romertid, om end der hersker nogen tvivl om typens levetid. Bronzefragmentet med forgyldt sølvpresseblik kan ikke dateres nærmere end

yngre romertid, da bestemmelsen som spiraldække til en rosetfibula er meget usikker.

De to genstande kan udmærket være fundet sammen, men om de hører sammen med fundet fra året før, som oplyst af Fogh Rasmussen, kan ikke afgøres ad kronologisk vej på grund af den brede dateringsramme. Hvis den usikre bestemmelse af bronzefragmentet som del af en rosetfibula er rigtig, passer den kronologisk set fint sammen med hankskålen og øsen, men ikke med træspanden, der som vist tidligst kan dateres fra slutningen af 4. årh. e.Kr.

Fundet fra 1908

I protokollen omtales bronzefadet, hankekarret, glasbægeret som et »samlet« fund. Manglen på snævert daterede paralleller gør det imidlertid vanskeligt at afgøre, om genstandene stammer fra samme grav, men det kan ikke afvises. Er der tale om et samlet gravfund, angiver hankekarret en datering til midten af 3. årh. e.Kr., hvilket er i god overensstemmelse med kammen med trekantet overdel, medens glasbægeret næppe skal sættes tidligere end slutningen af 3. årh.

5. Konklusion

Genstandene fra 1898 og 1899 kan på grund af træspandens datering til omkring 400 e.Kr. ikke være fra samme grav som de øvrige oldsager i de to fund, der alle synes at tilhøre midten af yngre romertid, og derfor med en vis rimelighed kan antages at stamme fra samme grav. Fundet fra 1908 kan med en vis sandsynlighed betragtes som et samlet gravfund fra slutningen af 3. årh. e.Kr.

Den hidtidige opfattelse af Stjærfundet som et samlet gravfund kan således ikke være rigtig. Ovenstående analyse af de enkelte oldsager viser, at fundet er sammensat af genstande fra to eller tre grave, der

tilsammen dækker tidsrummet fra slutningen af C1 til overgangen mellem yngre romertid og ældre germanertid.

I den stenkærne, der udgjorde højens midterste del, skal der ifølge beretningen være fundet mange lerkar, der ikke er bevaret, men hvoraf nogle »efter Profileringen og Ornamenterne at dømme må være fra Folkevandringstid«. Disse lerkar stammer formodentlig fra ødelagte grave fremkommet ved bortgravning af højen, der således oprindeligt har indeholdt flere grave fra yngre romertid end de her omtalte.

Da gravfundene fra yngre romertid i Østjylland er få og dårligt oplyste, er det vanskeligt at danne sig et overblik over periodens gravformer, men en nær parallel til højen i Stjør er højgruppen Stilling Trehøje nord for Skanderborg, hvor hver af de tre høje indeholdt flere grave, her dog brandgrave, dateret til overgangen yngre romertid/ældre germanertid (66).

Begravelse i høj er ikke eneste forbindelse mellem Stilling og Stjør, også i gravenes indhold er der overensstemmende træk. Glasbægeret med græsk indskrift (67) fra Stilling Trehøje I viser i lighed med de importerede genstande fra gravene i Stjør, at de gravlagte begge steder må have tilhørt en økonomisk og socialt set fremstående samfundsgruppe.

6. Fundliste

1. *Skåra, Tjølling sogn, Vestfold, Norge. Oslo 1890*
Fragmenter af træspand med bronzebeslag.

Bevaret er en del af staverne, der har været holdt sammen af 11 mm brede bronzebånd med en indbyrdes afstand på 4,6 cm; to hankeattacher i form af to profilsete antitetiske hestehoveder (st. br. 7,4 cm); tre profilerede bronzefødder.

Spanden fandtes sammen med følgende genstande i en gravhøj ved gården Skaare i 1897:

Frag. af tveægget jernsværd, spydspids, fragmenter af flere pilespidser, frag. af korsformet fibula (NO. 247 ff.), diverse sølvfragmenter, glasbæger som NO. 338, skår af fire lerkar, en del mindre fragmenter af to Vestlandskedler, en træspand (lidt mindre end den med hestehovedattacherne), guldfigerring, jernkniv, saks m.v.

Genstandene skulle ifølge fundbeskrivelsen stamme fra en og samme skeletgrav, men da de er usagkyndigt optaget, og da der tidligere har været gravet i højen, er det ikke noget sikkert samlet fund.

Litt.: Årsberetning fra Foreningen til norske Fortidsminders bevaring 1897, p. 68, fig. 4.

2. *Reien, Slidre sogn, Opland, Norge. Oslo C 1751*

Træspand med hankeattacher i form af to antitetiske hestehoveder. Rester af hanken i den ene øsken viser, at denne har været af jern (venligst oplyst af førstekonservator Wenche Slomann, Oslo, i brev af 11.10.83). Der er ikke bevaret fødder til spanden.

Uden fundoplysninger, men spanden er indkommet med et tveægget sværd. For tilladelse til at omtale og afbilde fundet takkes førstekonservator Wenche Slomann, Universitetets Oldsaksamling Oslo.

3. *Tibble, Litslena sogn, Uppland, Sverige*

Træspand med bronzebeslag.

Bevaret er en bronzehank med en rektangulær udvidelse midtpå, hankeattache i form af to antitetiske

hestehoveder, en profileret bronzefod, to sammenstødende fragmenter af et af de bronzebånd, der har holdt staverne sammen.

Sammen med beslagene til træspanden fandtes følgende genstande:

To guldfingerringe, tveægget jernsværd med skede-beslag i sølv med stempelornamentik – bl.a. et mundingsbeslag med to antitetiske dyrehoveder, tre sæt bæltegarniturer dels med presseblik dels med stempel-ornamentik, oval ildslagningssten m.v.

Genstandene, der ifølge beretningen af B. Salin stammer fra en jordfæstegrav, fandtes i 1873 ved udgravning til en kartoffelkule.

Litt.: Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad 25, 1896, Stockholm 1901, p. 35, fig. 30-33.

4. *Sigersted, Sigersted sogn, Sorø amt, Danmark.* Nat. Mus. C. 22217

Træspand holdt sammen af fem 5 cm brede bronzebånd. Den er 30,5 cm høj, diameteren ved munden er 29 cm og ved bunden 32 cm. Ved bunden er der en ca. 1 cm bred fodliste med to furer langs kanterne og tre profilerede bronzefodder. Hanken har en rektangulær udvidelse midtpå, der langs kanterne er prydet med indstemplede halvcirkler. Hankeattacherne har form som antitetiske hestehoveder.

Sammen med spanden fandtes to glasbægre (Eggers type 221 og 223), glasspillebrikker, et hængesmykke af bronze, en lille guldplade og fem guldringe samt en bronzefingerring.

Genstandene er fremkommet ved grusgravning i 1932. Efterundersøgelse ved H.C. Broholm, der kunne påvise nordenden af en ødelagt jordfæstegrav.

Litt.: H.C. Broholm: En sjællandsk grav fra femte Århundrede Nat. Mus. Arbm. 1944, p. 73 ff.

5. *Stjer, Stjer mark og sogn, Århus amt, Danmark*
Denne artikel.

6. *Kleinbeeren, Kr. Teltow, Tyskland*

Hankeattache i form af to antitetiske hestehoveder. Bopladsfund.

Litt.: Märkisches Heimatbuch 1935, p. 209, Abb. 5.

7. *Szeląg (Schilling) Posen, Polen*

Bronzebeslag til træspand bestående af fire 5,8-6,5 cm brede bronzebånd, der langs over- og underkant er forsynet med en række opdrevne bukler. Det øverste bånd er samtidig prydet med en omløbende frise af blomsterlignende figurer. Ved bunden en 1 cm bred liste med furer langs kanterne. Foroven er spanden forsynet med et U-formet randbeslag inddelt i felter ved grupper med tre tværribber. Spanden er yderligere forstærket med fire lodrette bånd, der ved bunden deler sig i en svalehalelignende figur. Den massive hank er midtpå riflet, og de tilhørende attacher har form som to antitetiske hestehoveder. Spanden har oprindelig været 24,5 cm høj og omkring 24 cm i diameter.

Fundet i en skeletgrav sammen med en bronzekniv.

Litt.: B. Erzepki & J. Kostrzewski: Album der im Museum der Posener Geschichte des Wissenschaften aufbewahrten prähistorischen Denkmälern 4, 1915, Taf. 65 a.

J. Zeman: Drevená vedérka doby rímské a otázka jejích dalsího vývoje, Památky Archeologické 47, 1956, p. 91, Abb. 4,7.

J. Kostrewski: Wielkopolska w Pradziejach. Warszawa 1955, Tabl. XVI,2.

Noter

1. Forhistorisk Museum j.nr. 5113, 5141 og 5655. – Forhistorisk Museum takkes for tilladelse til at publicere fundet.
2. Brøndsted 1940, p. 366 nr. 18. – Eggers 1951, p. 80 nr. 80 Ekholm 1934, p. 43. – Beckmann 1969, p. 67, Kat. nr. 79.
3. Broholm 1960, p. 260.
4. Andersen 1976, p. 204 ff.
5. Det har ikke været muligt at få bestemt træsorten, der dog umiddelbart ser ud til at være eg.
6. Zeman 1956. – Heiligendorf 1957. – Raddatz 1962.
7. Zeman 1956, p. 104.
8. Raddatz 1962, p. 118 note 97.
9. Zeman 1956, p. 91 obr. 4:7.
10. Venligst oplyst af førstekonservator Wencke Slomann i brev af 11.10.83.
11. Jensen 1979, p. 179.
12. Heiligendorf 1957, p. 137.
13. Førstekonservator Wencke Slomann, Oslo, har venligst oplyst i brev af 11.10.83, at spanden fra Reien er fundet sammen med et fragmenteret sværd, der kan sammenlignes med sværdet fra Moldestad (Grieg 1926, fig. 58), og som er sikkert dateret til omkring 400 e.Kr. (Slomann 1959, p. 23).
14. Salin 1896, p. 28 ff.
15. Årsberetning 1897, p. 66-69.
16. Lund Hansen 1969, p. 82 ff.
17. Kock 1965, p. 109.
18. Forssander 1937, p. 13 fig. 1.
19. Nerman 1935, p. 20 fig. 250-255, Pl. 54 fig. 572, pl. 10 fig. 69-70.
20. Thomas 1960, p. 102.
21. Werner 1958, p. 392 ff., p. 411 f. og Abb. 15 (Gruppe B1).
22. Dateringerne for kamme og skiveformede remendebslag med profilsete hestehoveder er anført hos Lund Hansen 1969, p. 85-86. Dateringen af graven fra Basel Aeschenvorstadt til o. 360 er dog for tidlig, idet forekomsten af en løgknopfibula af Kellers type 5 placerer graven i tidsrummet fra ca. 370 til ca. 400 (Keller 1971, Abb. 11:12 og p. 53).
23. Koch 1965, p. 111 Abb. 3.
24. Heiligendorf 1957, p. 137. – Heiligendorf oplyser ikke om grundlaget for sin datering, og da den oprindelige publikation af fundet fra Szeląg (Erzepki & Kostrzewski 1915) ikke har kunnet skaffes til Århus, har jeg ikke haft mulighed for at vurdere hans datering til C2.
25. F.eks. Soest grav 106 (Werner 1935, p. 92 og taf. 18:25).
26. Mackeprang 1943, p. 33.
27. Neuman 1953, p. 148 fig. 8 og 147 fig. 7.
28. Sene uornamenterede hankeskåle er afbildet hos Norling-Christensen 1956, se f.eks. hankeskålen fra Ørsted (p. 131, fig. 31) fundet sammen med en Nydamfibula.
29. Lindeberg 1973, p. 35.
30. Petersen 1890-1903, p. 12.
31. Nat. Mus. København C 24137.
32. Lindeberg 1973, p. 37.
33. Lund Hansen 1976, p. 138 fig. 53.
34. Eggers 1951, Fund nr. 2, 29, 46, 60, 65.
35. Lund Hansen 1976, p. 139.
36. Albrechtsen 1971, Tav. 42 e-m.
37. Albrechtsen 1968, Tav. 33-34 og 24-26.
38. Lindeberg 1973, p. 37.
39. Schultz 1953, p. 11 ff., Abb. 7-18 og Taf. II-VII – E. Keller 1971, p. 53.
40. Som sådan er det bestemt af Eggers 1951, Fund nr. 65.
41. Slomann 1959, Pl. V:1a. – Slomann 1964, p. 27 fig. 13.
42. C 9719. Mackeprang 1943, p. 100, nr. 97. Mag.art. Jytte Ringtved har venligst gjort mig opmærksom på fundet.
43. Beckmann 1969, Taf. 1:8b-c samt p. 30-31.
44. Beckmann 1969, p. 67 katalog nr. 79.
45. Beckmann 1969, Taf. 1:8b-c.
46. Beckmann 1969, p. 31.
47. Beckmann 1961, p. 72.
48. Nerman 1935, Taf. 11:85.
49. Eggers 1951, Karte 8.
50. Eggers 1951, p. 167 f.
51. Albrechtsen 1968, p. 252 f.
52. Mackeprang 1943, p. 100 nr. 97.
53. Eggers 1951, p. 180 Beilage 96.
54. Ekholm 1958, p. 44-45.
55. Ekholm 1958, note 82.
56. Fremersdorf 1955, p. 244.
57. Fremersdorf 1967, Taf. 47.
58. Gothert-Polaschek 1977, Form 49, p. 50 ff., Taf. 38: 168-69.
59. Isings 1957, p. 133.
60. Isings 1957, p. 114.
61. Morin-Jean 1913, p. 126.
62. Raddatz 1962, p. 98 og 102.
63. Albrechtsen 1968: Kulsbjerg (p. 15 og Tav. 102 a). – Sanderumgård (Tav. 82 f).

64. Venligst oplyst af mag.art. Wava Armfelt.
 65. Thomas 1960, p. 92 f og p. 120 Abb. 64.
 66. Andersen 1976, p. 204 ff.
 67. Andersen 1976, p. 207 fig. 6.

Litteratur

- Albrectsen, E.: Fynske Jernaldergrave III. Odense 1968.
 Albrectsen, E.: Fynske Jernaldergrave IV. Odense 1971.
 Andersen, N.H.: Arkæologi langs den østjyske motorvej. Skanderborg-Århus. Kuml 1976.
 Beckmann, Ch.: Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. Saalburg Jahrbuch XXVI, 1969.
 Broholm, H.C.: En sjællandsk Grav fra femte Århundrede. Nat.-Mus. Arbm. 1944.
 Broholm, H.C.: Kulturforbindelser i ældre Jernalder. København 1960.
 Brøndsted, J.: Danmarks Oldtid III. København 1940.
 Böhme, H.W.: Germanische Grabfunde des 4. bis 5. Jahrhunderts zwischen unterer Elbe und Loire. München 1974.
 Eggers, H.J.: Der römische Import im freien Germanien. Hamburg 1951.
 Eggers, H.J.: Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im Freien Germanien. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Museum Mainz 2, 1955.
 Ekholm, G.: Romerska vinskopar och kärl av Hemmoortyp. Upplands forminnesförenings tidsskrift XLV. Uppsala 1934.
 Ekholm, G.: Romerska glasvaror i Skandinavien. Fornvännen 1937.
 Ekholm, G.: Vesteuropäische Gläser in Skandinavien während der späten Kaiser- und der frühen Merowingerzeit. Acta Arch. XXIX, 1958.
 Erzepki, B. & J. Kostrzewski: Album der im Museum der Posener Geschichte der Wissenschaften aufbewahrten prähistorischen Denkmäler 4, 1915.
 Forssander, J.E.: Provinzialrömisches und Germanisches. Meddelanden från Lunds universitets historiska Museum 1937.
 Fremersdorf, F.: Gutachten über die römischen Gläser im freien Germanien. Jahrbuch des Römisch-Germanischen Museum Mainz 1955.
 Fremersdorf, F.: Die römischen Gläser mit Schliff, Bemalung und Goldauflagen aus Köln. Die Denkmäler des römischen Kölns VIII, Köln 1957.
 Gothert-Polascheck, K.: Katalog der römischen Gläser des Rheinischen Landesmuseums Trier. Mainz 1977.
 Grieg, S.: Hadelands eldste bosetningshistorie. Oslo 1926.
 Hansen, U.L.: Kvarmløsefundet – en analyse af Sösdalastilen og dens forudsætninger. Aarb. Nord. Oldk. Hist. 1969.
 Hansen, U.L.: Das Gräberfeld bei Harpelev, Seeland. Studien zur jüngeren römischen Kaiserzeit in der seeländischen Inselgruppe. Acta Arch. 47, 1976.
 Heiligendorf, W.: Der Holzeimer von Kleve. Eine typologische Untersuchung. Berliner Blätter für Vor- und Frühgeschichte 6, 1957.
 Isings, C.: Roman Glass from dated Finds. Groningen 1957.
 Jensen, S.: En nordjysk grav fra romersk jernalder. Sen romersk jernalders kronologi i Nordvesteuropa. Kuml 1979.
 Keller, E.: Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern. Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Band 14, 1971.
 Koch, R.: Die spätkaiserzeitlichen Gürtelgarnituren von der Ehrenbürg. Germania 43, 1965.
 Lindeberg, I.: Die Einfuhr römischer Bronzegefäße nach Gotland. Saalburg Jahrbuch XXX, 1973.
 Mackeprang, M.B.: Kulturbeziehungen im nordischen Raum des 3.-5. Jahrhunderts. 1943.
 Morin-Jean: La Verrerie en Gaule sous l'Empire Romain. Paris 1922-23.
 Märkisches Heimatbuch 1935.
 Nerman, B.: Die Völkerwanderungszeit Gotlands. 1935.
 Neumann, H.: Et løveglas fra Rhinlandet. Kuml 1953.
 Norling-Christensen, H.: Haraldstedgravpladsen og ældre germansk Jernalder i Danmark. Aarb. Nord. Oldk. Hist. 1956.
 Petersen, H.: Gravpladsen fra den ældre Jernalder paa Nordrup Mark ved Ringsted. Nordiske Fortidsminder Bind 1, Hefte 1, 1890.

- Raddatz, K.: Kaiserzeitliche Körpergräber von Heiligenhafen, Kreis Oldenburg. Offa 19, 1962.
- Salin, B.: Ett jernåldersfynd från Uppland. Kongl. Vitterhets och Antiquitets Akademiens Månadsblad 25, 1896. Stockholm 1901.
- Slomann, W.: Sætrangfunnet. Norske Oldfunn IX. Oslo 1959.
- Slomann, W.: En antikvarisk-historisk skisse omkring Avaldnes funnet. Viking XXVIII, 1964.
- Straume, E.: To romertidsgravfunn fra Trøndelag. Viking 1961.
- Thomas, S.: Studien zu den germanischen Kämnen der römischen Kaiserzeit im freien Germanien. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege 8, Leipzig 1960.
- Werner, J.: Münzdatierte austrasische Grabfunde. 1935.
- Werner, J.: Kriegergräber aus der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts zwischen Schelde und Weser. Bonner Jahrbücher 158, 1958.
- Zeman, J.: Drěvěná věděřka doby řřmské a otázka jejich dalšího vývoje. Pamatky Archaeologické 47, 1956.
- Årsberetning fra Foreningen til norske Fortidsmindes bevaring 1897.